

Eesti arstkond enne Eesti iseseisvust.

Henrik Koppel.

(10 joonisega.)

Käesoleval aastal mälestame 25 aasta eest sündinud esimese eesti arstilise organisatsiooni elluastumist. Kui meie silmas peame, et juba 300 aastat on möödunud esimese ülikooli asutamisest keset meie kodumaad — siin Tartus, et ligi 150 aastat on möödunud siinse ülikooli uuestiavamisest, et meie eesti õppekeelega ülikool oma arstiteaduskonnaga, kus õppejõududeks on pea kõik eestlased, töötab juba ligi paarkümmend aastat, ja et hiljuti on tarvilikuks peetud uute sinna astuda soovijate üliõpilaste arvu piirata, et meie arstide arv mitte liiga suureks ei kasvaks, — kui meie kõiki neid asjaolusid silmas peame, siis tuleb tahtmata küsimus keelele, mis põhjustel on meie eesti arstide organiseerumine nii hilja sündinud.

Neid põhjusi ei tule meie arstide juurest otsida, nende leidmiseks peame meie kodumaa ja rahva ajalugu vaatlemise alla võtma. Meie väikerahva asupaik on kohal, kus mitme suurrahva piirid üksteisele lähenevad. Tal on mitmesuguseid omadusi, mis teiste isu tema järele võivad äratada. Nii tuli siis ka meie riikliku iseseisvuse kaotus, ja et keegi suurtest naabritest seda maa-ala teisele jätta ei raatsinud, muutus see aastasadade kestel järjestiste sõdade tallermaaks. Meie õnnetuseks sattusime viimaks kauemaks ajaks barbaarse Venemaa võimu alla, kus meie rahval tema mineviku raskem ajajärk, 18. sajand, tuli üle elada.

Et igakordne võimul olev suurrahvas maad enesele tahtis kindlustada ja oma ülevõimu selleks ära kasutas, ei saanud päriselanikud ka parematel ajajärkudel kuidagi kosuda ega kultuuriliselt areneda. Otse imestama peab, et ta iseseisva rahvana on kõige selle juures püsima suutnud jääda.

Niikaua kui inimesed elavad, on neil ka mitmesuguste haiguste ja hädadega võidelda tulnud, millede vastu nemad nõu ja abi on otsida katsunud. Abiandmises ja nõu leidmises on mõned iseäranis osavust üles näidanud ja niisugustest ongi aegamööda teiste aitajad, arstid, välja kujunenud. Nii on see muude rahvaste juures, nii ka meil esivanemate juures olnud. Meie seekordne ülesanne ei ole aga mitte üldiselt haiguste vastu abiandjatega, vaid teaduslikult ettevalmistatud arstide ilmumisega eestlaste seast tegemist teha.

Enne meie maale Rootsi ülikooli asutamist ei maksa neid otsidagi. Rootsi ülikooli asutamiskirjas on öeldud, et see asutatakse niihästi rikaste kui vaeste jaoks, vahet tegemata rahvaste või seisuste vahel. Muude teaduskondade kõrval on sellel ülikoolil ka arstiteaduskond olnud. Ei olnud sellel ajal arstiteadus kuigi arenenud, siinses teaduskonnas oli ka ainult kaks professorit, kelledest üks peale oma otsekoheste ülesannete ka veel Tartu linnaarstiks oli. Kas ei ole seal ka mõni eestlane juba arstilist haridust saanud? Meie päevini säilinud selleaegsete üliõpilaste nimekirju läbi vaadates ei leia meie aga nende seast ühtegi, kellest võiks arvata, et ta rahvuselt eestlane oleks olnud. Ei saanud ju see ülikool ka kuigi kaua rahulikult töötada, sõjaohu eest pidi ta varsti Pärnusse üle viidama. Kuid oma tegevust on ka arstiteaduskond veel sealgi jätkanud. On nimelt andmeid olemas, et seal isegi laiematele ringkondadele inimese kehaosade anatoomiliste preparaate näitusi korraldati, umbes nagu meie Tervishoiu Muuseum seda praegu teeb.

Iseäras mõju siinsete arstiliste olude peale ei üldiselt, ei ka meie eestlaste juures, ei näi see ülikool siiski avaldanud olevat. Üheks näiteks selle kohta on asjaolu, et „arsti“ ega „arstimise“ nimetus meile mitte rootsi keelest tulnud ei ole, nagu Soomes „lääkäri“, vaid saksa kaudu, saksa „Arzt“ist“. 1637 ilmunud Henrik Stahl'i „Anführung zu der Esthnischen Sprach“ tõlgib juba saksa „Arzt“ eesti keelde „arst“, niisama 1648. aastal Johann Gutsleff. Henrik Gösen nimetab 1660 sõna „Arztneykunst“ eesti keeles „tockerkunst“ ja „heilen“ eesti keeles „terwex teggema“. An-

ton Thor Helle 1732 tarvitab juba eesti keeles sõna „ars-tima“ ja Hupel 1780 oma eesti keele sõnaraamatus sõnu „tokter“, „tohter“ ja „rohitsema“. Kuskil ei leidu jälgi rootsi „läkare“st“.

Lühhike õppetuis

mis sees

monned head rohud täeda antakse, ni hästi in-
nimeste kui ka weiste haigusse ning wig-
gaduste wasto,

et se

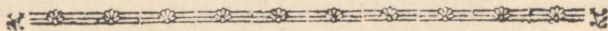
kessel tarwis on, woib moista, kuidas temma
peab nou offima ning mis tulleb tähhele
panna igga haigusse jures.

Selle kõrwas on weel muud head nouud, õp-
petused ning maenitsused leida,

feit

meie Eesti ma rahwa kasuks ning siggi-
dussers üllespantud

essimenne tük.

Trükkitakse Pöltsamal. 1766.

Esimese eesti tervishoiulise sisuga ajakirja ning üldse esimese eesti ajalehe esimese numbril („essimenne tük“) tiitelleht.

Põhjasõda on meie kodumaa viimse võimaluseni ära laastanud, see sõda ja sõjaga kaasaskäinud taudid tema elanikkonnast suurema osa hävitanud. Alles 18. sajandi teisel poolel on maa ja rahvas kosuma hakanud. 1766 hakkab Saksa maalt pärit Pöltsamaa arst dr. Peter Wilde eestlastele koguni eestikeelset tervishoiulise sisuga ajakirja „Lühhike

õppetuse“¹⁾ välja andma, millest on üldse 41 numbrit ehk tükki ilmunud. Kuidas siis arstidega ja arstimisega eestlaste juures lugu on olnud, selle kohta annab Wilde oma „õpetuste“ 4. numbris kujuka ülevaate. Ta kirjutab: „Kui üks, kes su omad on, jääb haigeks, siis on sul see viis temale varsti mõnesugused rohud sisse anda... kõigeenamasti arvad sa, et suitsetamine teeb head... Sina käsid temale aadrit lasta, viid teda sauna, et ta saab hästi higistada. Kui südame all valutab, siis vanad naised triigivad teda; kui seest valutab, siis panevad nemad poti naba peale, selle mõttega et naba oleks läinud asemelt... Kui tõbi võtab võimust, siis sa lähed targa juure... ning palud rohtu oma haigele sisse anda... seesama annab sulle mõned rohud ehk puhutud soola... aga kui sinu targa ehk nõia nõu ei jaksa, siis otsid viimaks mõisas ehk apteeki pealt ehk velskerite käest abi... Kui sa ei mõista kust see haigus sulle on tulnud, siis sa ütled seda nõidusest tehtud olevat ja siis sa ei usu, et ükski rohi sind võiks aidata, vaid sina tahad seda nõidust teise nõiduse läbi tühjaks teha ja lähed rutuga nõia juure.“

Iseäralik on, et Wilde oma „õpetustes“ kordagi sõna „arst“ ehk „tohter“ või „arstima“ ei tarvita ega haigeid kunagi õpetatud arstide juurde ei juhata. Põhjus selleks selgub mõnedest teistest selleaegseist andmetest. Fischer omas „Liefländisches Landwirtschaftsbuch“is, mille esimene trükk on ilmunud 1753. aastal, ja Hupel oma 1796 ilmunud „Oekonomisches Handbuch für Lief- und Ehstländische Guts-herren wie auch für deren Disponenten“ annavad peale põllumajanduslikkude õpetuste ka juhatusi, kuidas tööorjadega ja tööloomadega nende haiguste korral ümber käia ja kuidas neid arstida. Kuidas arstiabi saamisega 18. sajandi lõpul meie kodumaal üldse ja eriti talupoegade juures lugu oli, selle kohta leiame andmeid 1793. aastal ilmunud Haapsalu maakonnaarsti dr. S. Winkler'i raamatus: „Von einigen der gewöhnlichsten Krankheiten der ehstländischen Bauern“. „Igas maakon-

1) Lähemalt — H. Norman: Märkusi esimesest Eesti arstilis-tervishoiulisest ajakirjast. Eesti Arst 5, 423, (1926).

nas,“ ütleb ta, „on ainult üks arst. Selle ülesandeks on kohtu-
arstiline tegevus ja üldjuhataste andmine tõbede puhul. Kui-

Esimese eesti tervishoiulise sisuga ajakirja ning üldse esimese eesti ajalehe kolmas number ehk „kolmas tük“.

das võib seega arvata, et arst oma maakonna kõigeraskemaidki haigeid ka ükskordki suudaks vaatada minna ja neile arstiabi anda. Suurte koguste ja halbade teede pärast on isegi mõisa-

omanikel raske arstiabi saada... Sel põhjusel peetakse maal kodurohtusid tagavaraks, mis haiguste puhul inimestele antakse, kuid millede mõju niisama vähe tuntakse kui haigusi, millede vastu neid antakse.“

Näitena, kui raske oli veel 19. sajandi algul talupojal-eeslasel arstiks saamine ja arstiks olemine, ühtlasi ülemineku kujuna külatargast teaduslikult ettevalmistatud arstile, olgu siin Jakob Reitz'i¹⁾ lugu toodud. Liivimaa kubermangu arhiivis leiduvate andmete järele määras Liivimaa kuberner 1812. aastal Tartus avatud sõjaväe laatsareti „subchirurg'iks“ ametisse kellegi Jakob Reitz'i nimelise isiku. Laatsareti ülemarsti dr. von Meissner'i tunnistuse järgi täidab see oma kohuseid suurima hoole ja täpsusega. Seal saab järgmisel aastal Tartu politseivalitsus kammerhärra von Schilling'ilt kirja: Tartus olevat tema Kalliküla mõisast ärajoosnud pärisorja („Erbkerl“) Jaaku sõjaväe mundris liikumas nähtud; ta nõuab selle väljaandmist, „et ta halvaks eeskujuks teistele orjadele ei saaks“. Ülekuulamisel ei salga ka Reitz, et tema tõesti see omal ajal ära joosnud „Erbkerl“ Jaak on. Kuidas asi lõpnud, ei ole andmetest näha.

Et kirjeldatud oludel pärisorjuse kestvuse ajal arstiks saamine kui ka arstiks olemine oli talupoegadel võimatu, on arusaadav. Meie teame aga, et juba rootsi ajal linnades vabaeestlasi elas, et mõned neist isegi kaunis jõukad olid. Miks ei õppinud mõned neist arstideks?

Arstiteadus oli neil aegadel veel kaunis madalal arenemisjärjel, arstide võimed mitte suured ja sellel alusel ka arstiabi nõudmine väike. Vabapraktika suutis arsti vaevalt toita. Arst sai ära elada, kui ta mõne palgalise ametikoha leidis. Seisuste ja rahvuste vahed olid suured. Ametikohtade andmine oli ülemkihiliste mitte-eeslaste käes. See on küll põhjuseks olnud, et ka linnaeestlastest keegi arstiks ei katsunudki saada.

Ajaratas veeres edasi. Prantsusmaalt alguse saanud kõikidele inimestele ühesuguste inimõiguste nõudmise õpetus oli

1) Dr. I. Brennsohn: Die Aerzte Estlands vom Beginn der historischen Zeit bis zur Gegenwart. Riga 1922. Lk. 505.

otsaga ka meie kodumaani jõudnud. Leidusid juba ülemkhihtide liikmete hulgas üksikud, kes iseäralistel juhtudel mõnele oma orjadest isikliku vabaduse andsid ja neid mõnesuguste ametite peale aitasid saada. Niisuguste vabakslastud maa-

Foto M. Aitsam.

Friedrich Robert Faehlmann.

* 21. XII 1798. † 10. IV 1850.

A. G. W. Pezold'i maal 1833.¹⁾

1) See maal, mille olemasolust polnud meil Eestis teada, asub Riia Doom-muuseumis, kus teda avastas M. A i t s a m 1935. On ülimalt väärt astuda samme selle maali kodumaale toomiseks, nagu seda soovitas M. A i t s a m raamatuaasta puhul („Päevalehe“ lisa „Kunst ja Kirjandus“ 1935, 18. augustil, nr. 33). E. A. toimetus.

ametnikkude hulgast tulevadki esimesed arstid-eestlased. Neist kerkib pea üheaegselt kolm esile: Friedrich Robert Faehlmann, Friedrich Reinhold Kreutzwald ja Philipp Jakob Karell. Kõik kolm on Eestimaalt pärit,

Friedrich Reinhold Kreutzwald.

* 26. XII 1803. † 25. VIII 1882.

Näopilt tema „Kodutohtrist“.

Fr. R. Faehlmann sündinud veel 18. sajandi lõpul — 1798; Fr. R. Kreutzwald 1803, Ph. J. Karell 1806. Nende kõikide hariduskäik on umbes ühesugune. Kõikidel on õppimisajal suurte raskustega ja puudustega võidelda tulnud, kuid

Kodutohter.

Õpetus,

kuda haigedega peab ümber käidama ja neile arsti abi
puudusel kergitust tehtama.

Kirja pannud

Dr. F. R. Kreutzwald.

Tartus.

Schaatenburgi trüft ja tulu.

1879.

nad ei ole endid neist heidutada lasknud. Mis neid just arstiteadust õppima on viinud, kas mõned silmapaistvad eeskujud või isiklikud kalduvused, ei ole meil ühegi kohta teada. Loo-tused edaspidise kerge elu või suurte sissetulekute peale ei võinud küll kellelgi neist kutsevalimisel mõju avaldada. Isiklikud kalduvused ja huvid tulevad küll küsimise alla F a e h l m a n n'il ja K a r e l l'il, kes pärastises elus otse esmajärgulist arstilist andekust on näidanud, vähem aga K r e u t z w a l d'il. Kõik kolm õpivad Tartu ülikoolis ja on õppimisajal üksteisega tuttavad. F a e h l m a n n lõpetab õppimise arstiteaduse doktorina 1827 ja jääb Tartusse ülikooli juurde töötama; K r e u t z w a l d omandab arsti astme 1831. aastal ja leiab asukoha Võrus linnaarstina; K a r e l l, kes üli-õpilasena kroonustipendiumi on saanud, peab peale doktori väitekirja kaitsmist 1832. aastal kodumaalt lahkuma ja väe-teenistusse astuma ning jääbki kogu eluajaks kodumaalt eemale.

Vist on ka K r e u t z w a l d'il kord pärastpoole kodu- maalt lahkumise küsimused kaalumisel olnud, ei saanud ju elu Võru arstina meelepärane olla, ega muidu F a e h l m a n n temale 1843. aastal ei kirjuta: „Tahad sa siis sooblipüüdjaks hakata ja peavad siis sinu jõnglased saama sibiriakkideks.“ Ta soovitab parem Pärnu asuda: „Kena linnake, kus on 2—2½ arsti. Neist üks vagatseb, teine trilliooneldab (ravib homöopaatiliselt), kolmas nuusutab soolalesti. Kui sinna asuks mittehömöopaat-arst, siis oleks homöopaatial seal varsti lõpp peal.“

Juba üliõpilaspõlves tuleb nende juures neid iseloomusta- vaid jooni avalikuks. F a e h l m a n n'i ülikooli astudes oli kogu üliõpilaskond käärimas. Oli käimas äge võitlus: „Üli-õpilased jäägu vabaks üliõpilaskonnaks (Burschenschaft), kus gruppideks ühineda võivad need, kelledel ühesugused vaimsed huvid ja kalduvused,“ hüüdsid ühed. „Üliõpilased kogugu endid oma sündimiskoha ja sellega seotud erihuvide järele intiimkorporatsioonideks (Landsmannschaften),“ vas- tasid teised. Ülikooli ülemus pooldas korporatsioonilist kor- raldust. Kuumavereline F a e h l m a n n ei ole kunagi ega

kuskil kõrvaltvaatajaks olnud, ka siin leiame teda varsti „Burschenschaft'i“ eest võitlejate esirinnas ja kui siis ometi Eestimaalt päritolevad üliõpilased „Estonia“ korporatsiooniks ühinevad, jääb tema demonstratiivselt sellest organisatsioonist eemale.

Philipp Jakob Karell.

* 11. XII 1806. † 31. VIII 1886.

Karell astub üliõpilasena „Estonia“ liikmeks, on kord selle seenioriksi ja töötab hoogsalt kaasa selle sisemise korraldamise alal, nii et seal maksmapandud kodukord Karell'i kodukorra nime kandma jääb.

Ka Kreutzwald on „Estonia“ liige olnud, ilma et ta seal eraldi silma oleks paistnud.

19. sajandi esimesel poolel jagunesid meie kodumaal elanikud veel seisustesse, ühel pool aadel ja linnade kodanikud, teisel pool nõndanimetatud maksualused: linnades mitte gildidesse kuuluvad elanikud, pea kõik rahvuselt eestlased, ja maal talupojad, kõik eestlased. Ülesaamine ühest seisusest teise oli suurte raskustega seotud. Et alamseisus pea ainult eestlastest koosnes, siis tähendas eestlane olla elanike alamasse kihti kuuluda. Oli harilik, et kes alamast kihist ülespoole sai, see ennast ka enam eestlaseks ei pidanud. Kõige hõlpsam abinõu ühest kihist teise saamiseks oli veel haridus. Gümnaasiumi lõputunnistuse saamisega pääseti maksualusest ehk talupojaseisusest; ülikooli lõputunnistus andis lõpetajale isikliku aadli õigused. Meie kolme esimese arsti juures on see enesestmõistetav olnud, et nad, vaatamata omandatud õigustele, endid oma rahvuse liikmeteks on pidanud ja seda avalikult tunnustanud, mitte ainult F a e h l m a n n ja K r e u t z w a l d kodumaal, vaid niisama ka K a r e l l oma välistel kõrgetel ametikohtadel. Kui K a r e l l'i keiser Nikolai I-sele esitati ja see temalt küsis, kas ta sakslane ei ole, olevat K a r e l l'i vastus olnud: „Ei, majesteet, ma olen eestlane, ma olen vaese eesti talupoja poeg¹⁾“.

Missugust osa need kolm esimest eesti arsti oma rahva arenemisloos on etendanud, on nii tuttav, et mul selle kohta tarvis ei ole midagi ütelda, olgu lühidalt peatatud nende arstiliste võimete juures.

Arstina oli F a e h l m a n n'il nii palju tegemist, et arusaamatuks jääb, kuidas tema selle kõrval veel teaduslikuks tööks aega on leidnud. Tema arstiteaduslikud tööd ja teadmised on aga tunnustust leidnud niihästi Tartu Ülikooli poolt, kus temale ülesandeks tehti 2½ aasta jooksul farmakoloogia-instituuti juhatada ja farmakoloogia loenguid pidada, ning ka Kaasani Ülikooli poolt, kuhu teda kohtuliku arstiteaduse professoriks kutsuti, missugust kutset ta aga vastu ei võtnud, et

1) M. Lipp: Karellide süguvõsa. Haridus- ja perekonnaloolised uurimused. Täiendanud ja redigeerinud Aadu Lüüs. A. Annuk'i kirjastus, Tartus 1932. Lk. 43.

mitte kodumaalt lahkuda. Tema sulest on pikem teaduslik töö saksa keeles ilmunud „Die Ruhrepidemie in Dorpat im Herbst 1846“. Selles teoses, mis välismaa teaduslikus ajakirjanduses hea arvustuse osaliseks on saanud, on ta selle taudi

Gustav Reinhold Hirsch.

* 4. VIII 1828. † 20. III 1907.

kui ka selle Tartus esinemise õige mitmekülgse vaatluse alla võtnud ja üldisi teadmisi selle kohta oma vaatlustel saadud andmetega märksa rikastanud.

Vägagi silmapaistvad pidid K a r e l l'i arstilised võimed olema, mis tema ilma ühegi muu abita keiser Nikolai I ihuarsti kohale viisid. K a r e l l'i poolt soovitatud p i i m r a v i

südamehaiguste puhul on kogu maailma arstide poolt tunnustamist leidnud ja on praegu veel tarvitusel ¹⁾).

Kreutzwald'i arstiline tegevus ei ole väljapoole silma paistnud, oma kodurahva kohta on see aga tähtis küllalt olnud. Tema tervishoiulised kirjutised ajalehtedes ja kalendrites on omal ajal palju kaasa aidanud arstiliste teadmiste tutvustamisele rahva laiemates ringkondades ja tema „Kodu-tohter“ on kuni uuema ajani paljudes perekondades kasulikuks nõuandjaks haiguste puhul olnud.

Ma olen nende kolme esimese eesti arsti juures natuke pikemalt peatunud. Nemad ei ole mitte ainult esimesed aja poolest olnud, nemad on omal erialal, oma töös ja tegevuses kui arstid ja inimesed kõigiti eeskujulikud olnud ning sihinäitajateks ja eeskujudeks jäänud tänapäevani. Kui meie tänagi veel otsustama peaks, keda tuleks oma andekuse ja võimete poolest eesti arstide etteotsa seada, siis tuleks, minu arvates, see koht küll esimesele eesti arstile, F a e h l m a n n'ile anda.

Mööduvad enam kui 2 aastakümnet, enne kui kõne all olnud kolmele eesti arstile uut juurdekasvu tuleb, ja nüüd 2 pea üheaegselt. Need on: Gustav H i r s c h ja Friedrich E n g h o f f. Mõlemad on õppimise arstiteaduse doktori astmega lõpetanud, H i r s c h 1853, E n g h o f f 1854. Mõlemad on Philipp K a r e l l'i õepojad, Hirsch tema õe Frederike, Kullamaa köstri Johann H i r s c h'i abikaasa, poeg; E n g h o f f õe Charlotte, Uuemõisa valitseja Siim E n g h o f f'i abikaasa, poeg. Kahtlemata on mõlemad oma hariduse saamise eest tänu võlgu onu K a r e l l'ile, mida juba asjaolu näitab, et nad oma eriharidust mitte kodumaa ülikoolis Tartus ei saa, vaid Peterburi sõjaväearstiteaduse akadeemias, onu asupaigas.

Mõlemad, H i r s c h kui ka E n g h o f f, on väga andekad, suurte võimetega arstid olnud. H i r s c h tõusis, nagu ta onu K a r e l l'gi, keiserlikuks ihuarstiks, E n g h o f f jõu-

¹⁾ Dr. med. Ph. K a r e l l: Ueber die Milchkur. St. Petersburg. Wschr. VIII. 1865. Vt. ka Eesti Arst 5, 409, (1926).

dis Peterburi sõjaväeringkonna arstilise inspektori ja riigi arstilise nõukogu liikme kohani ¹⁾).

Mida nende mõlema juures küllalt kõrgesti tuleb hinnata ja mille juures küll ka nende onu mõju kaasategev on olnud, on tõsiasi, et mõlemad, ehk neid küll juba nende haridustee

Friedrich Enghoff.

* 25. VII 1829. † (? peale 1909).

varakult kodumaalt eemale oli viinud, oma sugurahvaga kestva ligemasse ühendusse on jäänud. Hirsch on isegi pikemat aega „Postimehe“ arstiliseks kaastööliseks olnud ja seal rea arstilisi artikleid kirjutanud. Oma eluotsani oli ta

¹⁾ M. Lipp: l. c.

Peterburi eesti Jaani koguduse patrooniks. E n g h o f f võtis elavalt osa Peterburi eestlaste elust ja oli Peterburi Eesti Heategeva Seltsi pidudel sagedaseks külaliseks.

Oli pärisorjuse ajal meie rahva seisukord raske olnud, siis ei muutunud see peale selle lõppemist ka nii pea paremaks. Pärisorjuse asemele astunud teoorjus ei lasknud veel kaua rahvast majanduslikult kosuma hakata. Aastakümme 1860—70 ei too ühtki eesti arsti juurde ja aastakümnel 1870—80 suureneb nende arv ainult kahe võrra. Juurdetulijad on Heinrich R o s e n t h a l, mereväearst Tallinnas, keda paljud praeguse põlve inimesedki on tundnud, kes arstiks sai 1871, ja Georg K ö h l e r, kes Strassburgist, kus ta oli õppinud, saabus kodumaale 1878. H. R o s e n t h a l on enam tuntud kui seltskonnategelane ¹⁾, arstina on ta, peale oma otsekoheste ametikohuste täitmise, vähe tegev olnud. G. K ö h l e r, maalikunstniku prof. Johann K ö h l e r'i sugulane, katsus oma õnne praktiseeriva arstina meie jõukamas maanurgas Viljandis, kus sel ajal ärkava rahvusluse lained kõrgelt käisid. Mitte saavutades aga seal loodetud majanduslikke tagajärgi, asus ta Tallinna elama, kus ta pärast, kui eestlased linnavolikogus enamuse said, linnaarsti kohale pääsis ²⁾.

Alates läinud sajandi kuuekümnendaist aastatest näeme juba oma rahva juures järjest kiirenevat majanduslikku tõusu, käsikäes sellega algab nüüd rutuline eesti arstide arvu suurenemine. Aastakümnel 1880—1890 tõuseb see tervelt 14 võrra: Karl K r o o n, Ludvig B i r k, Eugen J a n n s e n, Nikolai R e i c h a r d t, Emil R o s e n t h a l, Alfred S p e r r l i n g k, Nikolai S ö r d, Johann L a u r e n t z, Peter T a n n e b a u m, Peter H e l l a t, Johannes B l u m b e r g, Ernst P a l l o p, Julius K u s i c k, August L u c k. Neist 14 jääb aga kestvalt kodumaale ainult 6: Karl K r o o n, Nikolai R e i c h a r d t, Nikolai S ö r d, Peter T a n n e b a u m, Ernst P a l l o p, Julius K u s i c k. Teised asuvad kas jäädavalt või pikemaks

¹⁾ H. R o s e n t h a l'i sulest on ilmunud: Kulturbestrebungen des estnischen Volkes während eines Menschenalters (1869—1900). Cordes Schenk, Reval 1912.

²⁾ Vt. „Päevaleht“ 5, nr. 259, (1910).

ajaks laiali Venemaale, kus arste veel võrdlemisi vähe, ja igal sinna tulijal on majanduslik läbisaamine kindlustatud.

Läinud sajandi viimasel ja käesoleva sajandi esimesel aastakümnel ületab juurdetulnud eesti arstide arv kõik ootu-

Heinrich Rosenthal.

* 7. VII 1846. † 10. V 1916.

sed. Neid tuleb rohkem, kui see kasvavale rahvajõukusele vastaks, ja Venemaale rändavate arv suureneb võrdlemisi veel enam kui see suurenevale arstide üldarvule vastaks. Seda kergendab nimelt üks asjaolu. Sakste ülevõim on küll kiirelt kahanemas, selle asemel on aga hakanud oma mõju avaldama järjest rõhuvamaks muutuv venestamine. Leivateenistus

kodumaal on ikka veel raskendatud. Koolides on kätte õpitud vene keel, mis oli enne Venemaale minekuks takistusi teinud, Venemaad on enam tundma õpitud ja nüüd on juba hõlpsam otsust teha — seal oma õnne katsuda.

Venemaale läinud eesti arstidel omavahel muidugi suuremaid kokkupuutumisi ei olnud ja sidemed kodumaaga lõdvenesid ka aegamööda. Selle juurde tuli, et paljud venelannadega abiellusid. Nii nad võõrduisid kodumaast ning läksid kaduma. Kodumaale jäävad arstid jagunesid üle maa ära nii, et kuskile suuremal arvul neid ei kogunenud. Ka nende organiseerumisel oli seega raskusi.

Kõige enam kogunes eesti arste viimaks Tallinnasse. Seal oli äraelamine siiski veel hõlpsam kui mujal. Tartus oli võrdlemisi palju saksa soost arste. Nende arvu suurendasid arstiteaduskonna professorid, kes ka enamasti haigeid kodus vastu võtsid; seega nõudis noore arsti Tartusse jäämine suurt julgust ja vastupidavust. Selle järelduseks oli, et käesoleva sajandi algul Tartus leidis ainult 5 praktiseerivat eesti arsti: Eugen J a n n s e n, Henrik K o p p e l, Eduard K e n g s e p, Aleksander P a l d r o c k, Oskar R o t h b e r g. Kui siis eesti arstide organiseerumise mõte järjest enam hoogu võttis, oli selge, et loodava organisatsiooni asukoht Tallinnas pidi olema. Peale kõige muu oli ka Tallinnas vahekord eestlaste ja vene võimumeeste vahel parem kui Liivimaal ja seega lootus, loodavale organisatsioonile kinnitamist leida, suurem kui Tartus.

Organiseerumine oli eesti loomaarstidel niisama tarvilik kui arstidelgi. Et mõlematel aladel töötajatel palju ühist on, otsustati kahe pealt kokku ühine selts asutada. Peale 1905. ja 1906. aasta rahutusi oli venestamine jälle suurendatud energiaga käima pandud ja katsuti iga rahvuslikku värvi kandvat liikumist summutada. Nii tuli tervelt 2 aastat katsetada, enne kui viimaks esimene eesti arstide organisatsioon „Põhja-Balti Arstideseltsi“ nime all kinnitamist leidis ja 25 aasta eest oma esimese koosoleku pidada sai.

Nagu antud lühikesest ülevaatest näha, on meie rahva

kultuurilise arenemise ja ka meie arstide ja nende organiseerumise hilinemise põhjuseks olnud kõik need hädad, viletsused ja raskused, mis tal on tulnud üle elada; nad ei ole tema elujõudu aga mitte murda suutnud. See on esimestel võima-

Georg Köhler.

* 1847. † 23. XI 1910.

lustel ennast jälle avaldanud suurema hooga, kui seda kõige julgemad võisid ette kujutada. Meie võime loota, et seda sise-
mist elujõudu meie rahval jätkub kaugemate tulevikkudeni ja
et kõikide elukutseliste kõrval ka eesti arstkond iseseisvas
Eestis ikka oma ülesannete kõrgusel saab seisma.

Deutsches Referat.

HENRIK KOPPEL: Der estnische Arzt vor der Selbständigkeit Estlands.

Die schwedische Universität Tartu (Dorpat) scheint keinen Einfluss auf das Medizinalwesen und -leben Estlands gehabt zu haben. Auch ist das estnische Wort „arst“ — „Arzt“ der deutschen und nicht der schwedischen Sprache entlehnt worden.

1766 gibt in Pöütsamaa (Oberpahlen) der aus Deutschland gebürtige Arzt Dr. Peter Wilde die erste estnische hygienisch-medizinische Zeitschrift „Lühhiike öppetus“ heraus, in der er entsprechende Ratschläge dem Volke erteilt. Es ist interessant, dass Wilde in seiner Zeitschrift nirgends das Wort „Arzt“ erwähnt und auch nicht den Rat gibt sich im Krankheitsfall an einen geschulten Arzt zu wenden.

1793 schreibt der Hapsalsche Kreisarzt Dr. S. Winkler in seinem Werk: „Von einigen der gewöhnlichsten Krankheiten der ehstländischen Bauern“, dass es damals in Estland in jedem Kreise nur einen Arzt gab, der gerichtlich-medizinisch tätig war und nur allgemeine Vorschriften zur Bekämpfung der Krankheiten zu erteilen hatte. Der schlechten Wege und grossen Entfernungen wegen war selbst die Behandlung der Gutsbesitzer sehr erschwert.

Mit welchen Schwierigkeiten es verbunden war einem estnischen Bauer selbst noch im XIX Jahrhundert Arzt zu werden und zu sein, zeigt die Geschichte des Subchirurgus Jakob Reitz, der 1812 im Auftrage des livländischen Gouverneurs vom Oberarzt Meissner am neu errichteten Militärlazaret in Tartu angestellt wurde. Es erwies sich jedoch, dass dieser Jakob Reitz ein zum Gute Kalliküll des Kammerherrn von Schilling gehöriger Erbuntertan oder Erberkl Jaak war, der die Flucht ergriffen hatte. Wegen des schlechten Beispiels für die anderen Erbleute wurde um seine Auslieferung gebeten. Über das Ende dieser Geschichte fehlen leider weitere Angaben.

Unter dem Einfluss der französischen Revolution mit ihrer Forderung der Gleichberechtigung aller Menschen befreien vereinzelt Gutsbesitzer Estlands einige ihrer Erbuntertanen und verhelfen ihnen zu einem Beruf. Aus den Familien dieser befreiten Erbleute stammen nun die ersten estnischen Ärzte. Es sind Friedrich Robert Faehlmann (1798—1850), Friedrich Reinhold Kreuzwald (1803—1882) und Philipp Jakob Karell (1806—1886).

Fr. R. Faehlmann war Doktor der Medizin, ein vielgesuchter Arzt in Tartu, der 2½ Jahre auch die Pharmakologie an der Universität Tartu vertreten und ein grösseres Werk „Die Ruhrepidemie in Dorpat im Herbst 1846“ veröffentlicht hat.

Fr. R. K r e u t z w a l d war Stadtarzt in Võru (Werro) und seine hygienisch-medizinischen Artikel in estnischen Zeitungen und Kalendern, ebenso wie sein Buch „Kodutohter“ („Der Hausarzt“) (1879) haben viel beigetragen zur Verbreitung notwendiger Kenntnisse im Volke.

Ph. K a r e l l schliesslich war Leibarzt der russischen Zaren Nikolaus I und Alexander II und seine von allen Ärzten der Welt anerkannte Milchkur findet Anwendung noch heute.

Nach zwei Jahrzehnten kommen zwei weitere estnische Ärzte hinzu: Gustav H i r s c h (1828—1907) und Friedrich E n g h o f f (1829—?). Beide waren K a r e l l's Neffen (Söhne seiner Schwestern). H i r s c h arbeitete sich auf bis zum Leibarzt der russischen Zaren Alexander III und Nikolaus II, E n g h o f f bis zum Medizinalinspektor des St.-Petersburger Militärbezirkes und Mitglied des Staatlichen Medizinalkonseils Russlands.

H i r s c h war auch medizinischer Mitarbeiter der Tageszeitung „Postimees“ in Tartu und hat ebenso wie E n g h o f f reges Interesse am Leben seiner Volksgenossen gehabt.

1860—1870 bleibt die Zahl der estnischen Ärzte unverändert. 1870—1880 kommen hinzu Heinrich R o s e n t h a l, Marinearzt in Tallinn, und Georg K ö h l e r, ein Verwandter des bekannten estnischen Malers Prof. Johann K ö h l e r, später Stadtarzt in Tallinn. 1880—1890 kommen weiter hinzu 14 estnische Ärzte, doch bleiben von diesen in der Heimat nur 6. Die Übrigen ziehen nach Russland, wo die Möglichkeiten sich eine Existenz zu schaffen weit besser waren.

Im letzten Jahrzehnt des vorigen Jahrhunderts und im ersten Jahrzehnt des gegenwärtigen Jahrhunderts steigt die Zahl der estnischen Ärzte rapid an, doch auch von diesen ziehen die meisten nach Russland. Viele heiraten Russinnen und entfremden allmählich der Heimat.

Von den in Estland gebliebenen Ärzten lassen sich die meisten in Tallinn nieder, während in Tartu zu Anfang des jetzigen Jahrhunderts nur 5 estnische Ärzte sich eine Existenz finden.

Mõnda eesti arstidest Tartus läinud sajandi lõpul.

Henrik Koppel.

(3 joonisega.)

Läinud sajandi lõpul oli Tartus ainult 3 praktiseerivat eesti arsti: Eugen J a n n s e n, Eduard K e n g s e p ja nende ridade kirjutaja. Mispärast neid seal nii vähe oli, sellest olen mujal kirjutanud. Peale ülikooli lõpetamist oli E. J a n n s e n Kroonlinnas, kus tema õemes E. M i c h e l s o n oli mereväearstiks, sõjaväes koha saanud. Et aga tema juba töövõimetu isa ja ema Tartus elasid, katsus ta Tartusse tagasi saada ja saigi 1884 siin tsensori koha. Kuna selle ametipidamise kõrval veel aega leidis, hakkas ta siin ka arstina praktiseerima.

E. K e n g s e p'i kaunis jõukatel vanematel oli Tartus paar maja. Isa oli laialise tutvuskonnaga kaupmees olnud, nii oli pojalt, vähemalt mõneks aastaks, siin äraelamine kindlustatud ja lootusi ka arstiabi otsijaid aegamööda koguda. Ja mina? Olin 1890 doktorandieksamiga valmis saanud ja kohe väitekirja kirjutamisele asunud, mille kaitsmine 1891 toimus. Koolides ja ülikoolis õppimise kulud olid vanemad kandnud, nii et ma küll võlgadeta olin, kuid arstina juba iseennast ära elatama pidin. Ei olnud kuidagi himu Tartust lahkuda. Prof. R. K o b e r t, kelle juures oma väitekirja kirjutasin, tegi ettepaneku tema juures assistendiks hakata, farmakoloogia alal habiliteeruda ja siis kuskil Vene ülikoolis katsuda kohta saada. Ettepanek oli hästi mõeldud ja selleaegsetes oludes mitte väga kahtlane, kuid siis oleks ikkagi tulnud kodumaaga jumalaga jätta. Oli mul ka põhjendatud lootusi minu abikaasa onu, dr. J. H u r t'i, kaasaitamisel ja dr. G. H i r s c h'i soovitusel Peterburis Obuhovi haigemajas ordinaatori kohta saada. Ka sellest loobusin. Hakkasin esiotsa volontäärassis-

tendina prof. K. Dehio juures sisehaiguste-polikliinikus töötama ja et ka ehk natuke sissetulekuid saada, panin arstisildi uksele, haigete vastuvõtmise kuulutuse ajalehte ja jäin ootama, kuidas lugu kujuneb. Kogu kodumaal oli alanud majanduslik tõusuaeg; linnades, ka Tartus, suurenes elanik-

Henrik Koppel
noore arstina.

kude hulk kiiresti ja just eestlaste arvel, see pidi äraelamist võimaldama, kui ka esiotsa piskuga läbi ajada pidi katsuma.

Nimesildil uksele olin kõnetunnid ainult eesti keeli üles pannud. Sellepärast sain ühe heatahtliku vanema saksa ametivenna poolt noomida. „Et teie kui eestlane oma keelest lugu peate, on korras,“ ütles ta, „kuid arstina tahate ometi

igast rahvusest haigeid vastu võtta. Ainult eestikeelne vastuvõtu äramärkimine hoiab praegustel oludel saksameelsed ja -keelsed haiged teist eemal ja ei tõmba eestlasi eriti ligi. Need hakkavad alles siis tulema, kui teil saksa soost elanikkonna juures juba poolehoidu on.“ Ei saa salata, et tal osalt õigus oli.

Sain rutem kui oodata võisin Tartu jäämiseks kindlama aluse. 1892 sain Muuli pidalitöbiste maja juhataja kohale ja 1893 peale selle veel sisehaiguste polikliiniku assistendiks. Ka kodustel vastuvõttudel hakkas järjest enam haigeid käima. Võisin rahul olla, kui ka sissetulekud töörohkusele just ei vastanud.

Mida enam eestlaste arv ja jõukus kasvas, mida enam nad sellele vastavalt ka linna omavalitsuses hakkasid endile õigusi nõudma ja, kus võimalik, võtma, seda teravamaks muutusid üldiselt vahekorrad eestlaste ja sakslaste vahel. Poliitiliselt olime meie eesti arstid oma saksa ametivendadega vastastes laagrites, isiklikult olid meie vahekorrad aga kõigiti kollegiaalselt korrektsed.

1867 olid Tartu arstid omavahel „Dorpater medizinische Gesellschaft'iks“ ühinenud. See oli 1870—77 isegi oma ajakirja „Dorpater medizinische Zeitschrift“ välja andnud. 1877 oli see selts oma tegevuse ajutiselt lõpetanud, kuid 1888 jälle alustanud. Selle seltsi liikmeks astusime ka meie kolmekesi. Selts pidas oma koosolekuid iga paari nädala järel. Kooskaimise kohaks oli saksa ülema kihi klubis „Ressource'is“ üks suurem ruum. Koosolekutel olid teaduslikud ettekanded ja demonstratsioonid, mis harilikult paari tunni ümber aega võtsid. Nende järel ei mindud aga mitte kohe koju, vaid jäädi veel omavahelisele koosviibimisele. Igaüks tellis endale klaasi teed või õlut ja algas lõbus vestlemine. Võib-olla, just tänu säärasele koosolekute iseloomule, oli osavõtt koosolekutest õige elav. Et seltsielust ka mitmed ülikooli arstiteaduskonna liikmed osa võtsid, katsus iga liige oma paremat pakkuda ja ettekannete ja läbirääkimiste teaduslik tase oli võrdlemisi kõrge. Nii kestsid olud ligikaudu sajandi lõpuni.

E. J a n n s e n'i kui osava silmaarsti laialiseks muutunud praksis hakkas hoogsamaks mineval venestamisel aga vähenema. Kartes oma tsensori kohta kaotada, tõmbus ta enam ja enam eesti rahvuslikku värvi kandvatest ettevõtetest ja tegevusest tagasi, kuid järjest kasvaval rahvuslikul enesetundel ei jäänud see tagajärgedeta tema praksise peale. Kui ta 1892 siiski tsensori koha kaotas ja kohaliku kaitseväge arstiks sai, jäi tema erapraksis koguni väikeseks.

E. K e n g s e p'i praksis tõusis kaunis ruttu piirini, mis äraelamist võimaldas, kuid ei edenenud siis enam. Iseäralist eriala tal ei olnud. Doktorandieksami oli ta õiendanud ja töötas ka mõnda aega väitekirja kallal, kuid kui see viimaks teaduskonna poolt vastu ei võetud, jättis ta doktori astme püüdmise kõrvale. Kuigi ta ennast ikka eestlaseks tunnustas, ei olnud ta üliõpilasena mitte eesti üliõpilastega ühinenud, vaid oli läti korporatsiooni „Lettonia“ liikmeks astunud, ehk ta küll läti keelt ei mõistnud. Ka arstina jäi ta eesti seltsidest ja ettevõtetest eemale ja seega Tartu eesti elanikkonnale järjest võõramaks.

Oma arstilise tegevuse kohta võin ütelda, et see aasta-aastalt laienes ja paranes. Sisehaiguste kõrval olin erialaks valinud kõrva-, nina- ja kurguhaigused. Olin 1892 talvel sellel alal Peterburis töötanud ja pärast korduvalt suvistel õppevaheaegadel Berliinis ja Viinis oma teadmisi täiendamas käinud. See avaldas mõju ka praksise peale.

Just sajandi lõpul tuli meile kolmele Tartus neljas eesti arst, Aleksander P a l d r o c k, juurde.

Eugen Jannsen
tsensorina.

Prof. K o b e r t, kes meisse, eestlastesse, õige heatahtlikult suhtus, oli minule kord lubanud ühte eesti arstiteaduse üliõpilast, keda mina arvan soovitada võivat, oma instituuti oma erilise juhatusena alla töötama võtta. Minu valik langes A. P a l d r o c k'ile. Olin teda Eesti Üliõpilaste Seltsis tundma õppinud. Paistis andekas noormees olevat, tükkis aga konvendi-korteris natuke liialt juubeldama. Võtsin ta ühes ja läksime prof. K o b e r t'i juurde, kes hoolt lubas kanda, et noormehest oma võimete kohane töömees saab. Oligi sellega P a l d r o c k'i vabadusel lõpp. Ühe farmakoloogia-instituudis tehtud ülikooli auhinnatöö eest sai ta esimese auhinna. Oli farmakoloogia-instituudis, siis naiste- ja haavakliinikus möödaminevalt assistendiks, promoveerus 1898 doktoriks; töötas siis veel Berliinis ja asus 1899 naha- ja suguhaiguste eriarstina Tartusse elama, kus tema vanematel oli paar maja, mis igaks juhuks poja äraelamist siin kindlustada aitasid.

Minu kui ka P a l d r o c k'i eriala valimisel olid peale oma kalduvuste veel muud asjaolud kaasa mõjunud. Tartu ülikooli arstiteaduskonda oli saksa professorite asemele juba suuremal hulgal vene professoreid ametisse nimetatud ja ei olnud mittevenelasel lootust siin vabanevatele õppekohtadele saada. Nimetatud professorite hulgas oli tublimaid teadlasi vähe. Ei sallitud siis, et mõni habiiliteeruv eradotsent katsus niisugusel alal loenguid pidama ja nii nagu professoriga võistleva hakata, kus juba professor olemas oli. Tegi keegi siiski niisugust katset, siis mõisteti tema olemine ja töötamine siin võimatuks teha. Oli selle kohta mitmed näited olemas. Tahtsime P a l d r o c k'iga ometi eradotsentideks saada ja ei jäänud meil siis muud pääseteed, kui erialad valida, millede jaoks Tartus õppekohti ei olnud ja mille üle keegi loenguid ei pidanud. Sellel põhjusel olin mina endale alles õige noore teadusala valinud — kõrva-, nina- ja kurguhaigused, mille jaoks Venemaal leidis ainult Peterburi sõjaväearstiteaduse akadeemias üks professor ja üks dotsentuur. See põhjus mõjus küll ka P a l d r o c k'i juures tema eriala naha- ja suguhaiguste vali-

misel kaasa. Et meie nii ülikooli juures kedagi ei tülitanud, oli seal võimalik töötada ja oma erialadele aluseid looma hakata.

Elu läks oma arenemiskäiku edasi. Rahvuslikud vahekorrad Tartus aina teravnesid ja hakkasid oma mõju ka Dorpater med. Gesellschaft'is näitama. Kollegiaalset vahekorda saksa ja eesti arstide vahel ei rikutud kummaltki poolt, kuid see muutus ikka enam vormiliseks. Koosolekutele järgnevatel koosviibimistel hakkasid juba grupid tekkima. See oli arusaadav. Sündis ju järjest linnas asju, millede üle täitsa oma inimestega soov oli vabalt rääkida, poliitiliselt teise laagri mehe juuresolekul oli see takistatud. Jäimegi siis meie, eest-

Eduard Kengsep.

lased, peale K e n g s e p'i, esiteks koosolekutest nii mõnigi kord ja viimaks koguni seltsist eemale. Muidu ametialalistel kokkupuutumistel jäi siiski kollegiaalne vahekord ka edaspidi rikkumata edasi kestma.

Kui ka algaval sajandil eesti arstide arv Tartus ikka veel väga visalt suurenes, näitas see üldiselt ometi järjest kiirenevat tõusu. Kaugelt suurem osa neist arstidest oli üliõpilasajal E. Ü. S-i liikmeteks olnud ja puutusid pärast selle seltsi vilistlastena üksteisega kokku. See asjaolu laskis varsti eesti arstide omavahelise organiseerumise peale mõtlema hakata ja hõlbustas ka selle kavatsuse teostamist.

A

42459

126 012